

ERKİN VÂHİDOV'UN KELİME DÜNYASINA BİR BAKIŞ

“A BRIEF LOOK ON THE WORLD OF VOCABULARY OF ERKİN VÂHİDOV”

Dr. Veli Savaş YELOK*

Özet

Çağdaş Özbek şiirinin önemli temsilcilerinden olan Erkin Vâhidov, klâsik şiir geleneğinin izinden gitmek suretiyle yazdığı şiirlerinden oluşan “Yâşlik Devâni”, insanın ruh dünyasını ve düşüncelerini sorgulayan “Tirik Säyyârälär”, “Şarkiy Kırgâk”, “Yahşidir Aççik Hakikat” adlı şiir kitapları, İkinci Dünya Savaşının getirdiği külfet ve acılardan bahseden “Nidâ” destanı; inkılâpçı Bengal şairi Nazru'l-İslâm'ın hayatı ve feci âkıbetine bağlı olarak cesaret, fedakârlık, millî borç ve insanlık gibi hususlardan hareketle insanların menfaat düşkünlüğü ve merhametsizliğini tasvir ettiği “Ruhlär İsyâni” adlı destanı; doğruluk ile sahtekârlık, adalet ile adaletsizlik, samimiyet ile yapmacık düşüncelerden hareketle hayatın merhametsiz yüzünü dile getirdiği “İstambul Fâciâsi” adlı manzum tiyatrosu; mizahî unsurlarla örülmüş olan “Dânişkişlâk Lâtifäläri” adlı şiir serisi, “Âltin Devâr” komedisi ve tercümeleriyle Özbeklerin hem edebî ve medenî hayatına ayna tutan, hem de Özbeklere yol gösteren bir sanatkârdır.

Bu makalede günümüz çağdaş Özbek şairlerinden Erkin Vâhidov'un şiirlerinden hareketle onun üslûbunu oluşturan unsurlardan fonetik elemanlarla kelime elemanları üzerinde durulacak ve şairin kelime dünyası tasvir edilecektir.

Anahtar kelimeler: Özbek şiiri, Erkin Vâhidov, üslûp, kelime dünyası, kelime frekansı, ahenk

Abstract

Erkin Vâhidov who is the most significant representative of modern Uzbek poetry, is a famous poet with either a mirror for Uzbek literature and modern life or a guide for Uzbek people. By using the way of classical poem tradition he wrote a poetry book called “Yâşlik Devâni”. Another one is “Tirik Säyyârälär” in which he judges the psychological

---

* Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölümü Başkanlığı, vsavasyelok@yahoo.com

world and thoughts of human being. The other poetry books he wrote are “Şarkiy Kırgâk” and “Yahşidir Aççık Hakikat”. “Nida Destanı” in which he’s talked about the sufferings during the 2nd World War, is among his important books. Due to the Revolutionist Bengal poet Nazru’l- İslam’s life and his terrible death, by using some elements such as courage, humanity, self-sacrifice and national debts and describing the human beings cruelty he wrote “Ruhlär İsyânı”. “İstambul Fâciâsı” which is written in verse displays the merciless face of life by using some contrasting matters such as right and wrong, fair and unfair, sincerity and affection. His another book “Dânişkişlâk Lâtifälâri” is a poem series written in comedy form. Other works are “Âltin Devâr” a comedy and many translations. Through these Works, he has become a leading figure to guide both Uzbek people’s social and literature life at present time.

In this article it’s going to be focused on some materials made his style such as phonetic elements and vocabulary used in Erkin Vâhidov’s poems and it’s going to be described his world of words.

Key words: Uzbek poetry, Erkin Vâhidov, style, vocabular world, word frequency, unity

0. GİRİŞ

Bir şairin şiirinde başvurduğu sanatların ses, mânâ ve armoniyle alâkaları nispetinde kelime frekansları da onun psikolojik, sosyolojik ve poetik dünyasını ortaya koyan unsurlardır. Gramatikal sistemde bir araya gelen ve belirli bir fikir, duygu, hayal ve heyecana dair ipuçları taşıyan kelimeler, mısralar, bölümler ve nihayet bütünüyle şiir, onu ifade edenin umumî ve hususî yönlerini gösterir. Bir şairin üslûbunun oluşmasında kabiliyet, gayret, bilgi ve kültür seviyesi, çevre ve yaş ile devrin genel ve özel şartları birlikte rol oynar. Şüphesiz sosyal ve siyasî hadiselerin herkesi etkisi altına alacak derecede yoğun ve hızlı geliştiği zamanlarda şiirin de tansiyonu artacaktır. Bu hadiselerle ilgili hususlar tonlu, tekrarlı, baskılı ifadeler; sorular ve ünlemler, ferdi içine alan veya peşinden koşturan sosyal dinamikler, yabancılaşmalar, ümitler, hayaller, idealler ve hayal kırıklıkları mahiyetinde şiire dâhil olurken, bunlar şairin üslûbuna da tesir edecektir. Böyle bir tesirin kıskacında yaşayan şair, sosyal ve siyasî gelişmeler karşısındaki tavrını ortaya koyarken zıt anlamlı kelime ve ifade şekillerinden sıkça yararlanacaktır. Şairin ortaya koyduğu eserlerinde bazen ders veren, bazen sorgulayan, bazen olaylar karşısında çaresiz kalan, bazen de karşılaşılan güçlük ve sıkıntıların çözüm yollarını insanın ruh dünyasının yeniden yapılandırılmasında arayan asabî ve tansiyonu yüksek ifadeler, onun sanat anlayışını iradî ve gayri iradî olarak belirleyecektir.

Şairin yaşadığı devrin ve şartların baskısı, onun şahsî üslûbunu ortadan kaldırmaz; ancak bu, üslûbun farklı mecralarda gelişmesine sebep olur. O, kullandığı mecazları, oluşturduğu sembolleri ve dile getirdiği mesajlarıyla birlikte dili kullanım şekli ve müracaat ettiği sanatlarla ortaya koyduğu sanatının gücü sayesinde okuyucusuna mesajlar verecektir.

1. ERKİN VÂHİDOV

Erkin Vâhidov, 28 Aralık 1936'da (Vâhidov, 1987a; 78) Özbekistan'ın Fergana eyaletine bağlı Altınk kasabasında dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta anne ve babasız kalan Vâhidov'u dayılarının Kerimbay Sâhibbayev'le onun hanımı Mahbûbe yetiştirmiştir (XX. Äsr Özbek..., 1999; 440-441). 1955 yılında "Orta Asya Devlet Üniversitesi"¹ Filoloji Fakültesinde yüksek öğrenimine başlayan Erkin Vâhidov, 1960 yılında edebiyatçı âlim Metyakub Koşcanov'un danışmanlığında, Ali Şîr Nevâî'nin "Sedd-i İskender" adlı eseri üzerine bitirme tezi hazırlar ve mezun olur (İnağâmov, 1996; 18).

Mezun olduktan sonra ilk olarak "Yaş Gvardiya" yayınevinde redaktör olarak çalışmaya başlayan Erkin Vâhidov'un 1961 senesinin sonlarına doğru ilk şiir kitabı olan *Tâng Nâfâsi* yayımlanır (Mirzayev, Şermuhammedov, 1993; 396-397). Erkin Vâhidov 1963 yılında, Yaş Gvardiya matbaasından ayrılarak Bâdiî Edebiyat Matbaasına geçer ve 1970 yılına kadar muharrir ve bölüm müdürü olarak çalışır. Burada çalıştığı süre zarfında Vâhidov'un *Qoşıqlarim Sizgä, Yüräk vä Aql, Mening Yüldüzim, Lirikä, Yaşlik Devâni, Hâzirgi Yaşlar* adlı şiir kitaplarıyla birlikte Sergey Yesenin, Y. Ukrainka ve Mihail Svetlov'dan yaptığı tercümeleri yayımlanır. 1967 yılında Cumhuriyet Lenin Komsomol ödülüne lâyık görülen Vâhidov'un *Ältin Devâr* komedisi Hamza Tiyatrosunda 1969 yılında sahnelenir (Abdurahmanov, Mamacanov, [?], 236). Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Matbaasında müdür olarak çalışan şair, Özbekistan Yazarlar Birliğinin Hâmid Âlimcan ödülüne lâyık görülür ve "halk şairi" ilân edilir (Abdurahmanov, Mamacanov, [?], 237). Erkin Vâhidov, 1999 yılında Özbekistan Halk Kahramanı (millî şairi) unvanını almıştır.

Erkin Vâhidov, az sayıdaki şiirlerinden oluşan müstakil eserlerini (Yelok, 2008: 36-60) daha sonra bir araya getirmek suretiyle ve bir seri oluşturacak şekilde yeniden yayımlamıştır. Bu şekilde yayımlanan *Işk Sävdäsi* [Aşk Sevdası], (Taşkent, 2000), *Şe'r Dûnyäsi* [Şiir Dünyası], (Taşkent, 2001) ve *Ümrim Däryäsi* [Ömrümün Deryası], (Taşkent, 2001) adlı eserlerinde Vâhidov'un manzum eserlerinden seçme şiirleri ile yine onun muhtelif yıllarda tercüme ettiği şiirler yer almaktadır.

¹ Şimdiki Taşkent Devlet Üniversitesi

Erkin Vâhidov şiirlerinde dostluk, ölçülü olmak, samimiyet, doğruyu söylemek, mertlik, vatan, pamuk üretimi, sovyet ideolojisi, topluma yabancılaşan aydınlar, sovyet rejiminin yaratmaya çalıştığı insan tipinin tenkidi ve toplumdaki bozulma gibi konuları işlemiştir.

Her bir sözün en ince, en güzel yönlerinden yararlanma gayretinde olan Erkin Vâhidov, hayatın bütün karışıklıklarına, cemiyetteki dalgalanmalara, fırtınalara, külfet ve zorluklara kendine mahsus bir tepki gösterir. Vâhidov'un kendi iç dünyasında ve çevresinde olup bitenleri tahlil edici yaklaşımı, insanın ruh dünyasının en derin tabakalarına kadar iner. Şairin düşünme tarzı, bunu yaparken hadiselerin arka plânındaki hakikatleri keşfetmek gayreti yönündedir. Şair, şiirlerinde Özbek Türkçesine mâl olmuş, sade ve yaygın kullanım özelliğine sahip kelimeleri tercih etmekle birlikte, klâsik şiir geleneğinde hâkim bir şekilde kullanılmış olan kelimelere de ustaca yer vermiştir. Bunlarla birlikte Erkin Vâhidov, halk ağızlarından ve folklorik dil malzemesinden de faydalanmak suretiyle tabii, canlı, açık ve sade bir üslûp sergilemiştir.

2. ERKİN VÂHİDOV'UN KELİME DÜNYASI

Malzemesi dil olan şairin üslûbunu belirleyen temel unsurlardan biri de şüphesiz onun kelime dünyasıdır. Kelimeler bize şairin insana ve diğer varlıklara bakışını ve yaklaşım tarzını gösterir. Her sanat eserinde inkâr edilemez bir kurgu vardır. Kurgulanan bu şey, şairin imbiğinden süzülüp kelimelere dökülerek muhatabına ulaşır. Şairin ruh hâli, inançları, heyecanları, zevkleri ve duygu dünyası, eserini ortaya koyarken tercih ettiği kelimelerle okuyucuya yansır.

Bir şairin kullandığı kelimelere bütüncül olarak baktığımız vakit, kurgusal olmayan bir veri inşası elde ederiz. Bu inşa, kelime dünyası veya söz varlığından mürekkeptir. Hiçbir şair şiire başlarken “*Ben yolun sonuna geldiğim zaman şu kadar fil, şu kadar da isim kullanmış olacağım. Ben bir şair olarak en çok falan fili kullanıp, filan ismi öne çıkaracağım.*” gibi bir tahminde bulunamaz. Bu münasebetle üslûp incelemelerinde şairin kelime dünyasına bütünü kapsayıcı bir tutumla yaklaşılır. Bilinen şiir tahlilleri ve yorumları yerine kelimelerden hareketle, şairin söylediklerinden ziyade söylemediği şeyleri, bir başka deyişle derin yapıda mündemiç kavramsal olguları, zihin ve hayal dünyasındaki mayalanmaları, örtük yönelimleri yakalanmaya çalışılır. Şairin kelime dünyasından hareketle, kelime kullanımı, kelimeler arasında kurulan anlamsal ve işlevsel ilişkiler, kelime sıklıkları, tekrarlar vb. *dil tasarrufları* (Martinet, 1985: 152-153) bize onun birey olarak yönelimlerini, zevklerini, bağlılıklarını, saplantılarını, ülkülerini aktarır. Bu hususların anlaşılması, öncelikle kelime dünyasının tespiti, algılanması, analizi ve yorumlanmasıyla gerçekleşecektir. Bu tutumla yapılacak tespit ve yorumlar neticesinde elde edilen veri(ler), doğal olarak şairin üslûbuyla ilgili önemli ipuçları verecektir. Şairin duygu, düşünce ve ruh dünyasına dair ipuçları vermesi sebebiyle onun tercih ettiği kelimeler ayrı bir değer taşır. Bu münasebetle Erkin Vâhidov'un

şairlerinde kullandığı kelimelerin frekanslarının yanı sıra “türleri” ve “mahiyetleri” üzerinde durulacaktır.

2.1. Kelime Frekansları ve Mahiyetleri

Erkin Vâhidov'un kullandığı kelimelerin toplamı *Işq Sâvdâsı*, *Şe'r Dünyâsı*, *Ömrüm Dâryâsı* adlı kitaplarında yer alan 422 şiiri itibarıyla 65.803'tür. Vâhidov'un kullandığı bu 65.803 kelimedenden 46.603'ü isim, 15.540'ı fiil, 3.659'u edattır.

Bunların içinde birbirinden farklı olan kelimelerden 6.800'ü isim, 1.276'sı fiil, 120'si edat olmak üzere toplamda 7.496'dır. Kelimelerin türlerine göre sıklık sıralaması ise isim (ad, sıfat, zamir ve zarf), fiil ve edatlar şeklindedir. Kelimelerle ilgili olarak bu verilere bakıldığında isim kullanımı fiile göre daha fazladır. Ancak bu durum bir üslûp özelliği değil, dilin genel geçer bir kuralıdır. Çünkü dilde her varlığın ve kavramın bir isminin var olmasına mukabil, her birinin kendisine mahsus bir fiili yoktur.

2.1.1 Fiiller

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde kullandığı fiillerin toplam sayısı 15.540, bunlardan birbirinden farklı olanların sayısı ise 1.276'dır. Şairin kullanmış olduğu fiillerden doğrudan doğruya üslûbunu yansıtanlar, daha ziyade dışa dönük ve hareket ağırlıklı fiillerdir. Buna karşılık durağanlık ifade eden fiillerin ise dikkate alınmayacak derecede aşağı seviyelerde kaldığı görülür. Hareket ifade eden fiillerin fazlalığı Vâhidov'un,

Gâhi poyezd, gâh ât bilân,

Gâhi kezdim piyâdâ.

Men ötgân yöl meridian -

Çizîğidân ziyâdâ.

Köp mänzillär közlâgänmän,

Köp dâvânlär âşgänmän.

Kimlärnidir izlaganmän,

Qaylärgädîr şâşgänmän. (***) Gâhi poyezd...)

mısralarında da dile getirdiği üzere hayat tarzından kaynaklanmaktadır. Henüz çocukken Altıarık köyünden ayrılan şair, bir süre Margilan'da yaşamış, daha sonra da yüksek tahsil için Taşkent'e gitmiştir (Vâhidov, 1978, 78-80). Sovyet rejiminin hâkim olduğu dönemde partinin görevlendirmesi sebebiyle Sovyetler Birliği coğrafyasının büyük kısmının yanı sıra Avrupa'daki birçok ülkeye gitmiş;

bağımsızlıktan sonra ise yine birçok ülkeye seyahat etmiştir. Erkin Vâhidov'un şiirlerinde kullandığı fiillerin sıklıkları şöyledir: *bòl-* (1.450 defa), *de-* (1.094 defa), *qıl-* (627 defa), *kel-* (389 defa), *âl-* (348 defa), *qâl-* (308 defa), *et-* (307 defa), *äyt-* (256 defa), *ber-* (249 defa), *kòr-* (247 defa), *ket-* (246 defa), *tür-* (217 defa), *bil-* (201 defa), *qoy-* (198 defa), *òt-* (181 defa), *yet-* (141 defa), *tüt-* (121 defa), *qayt-* (118 defa), *òl-* (116 defa), *yür-* (111 defa), *bâr-* (108 defa), *çiq-* (106 defa), *yân-* (104 defa), *tap-* (103 defa), *ür-* (102 defa), *äylä-* (101 defa).

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde kullandığı fiillere bütüncü bir yaklaşımla baktığımız zaman evreni olduğu gibi kabul eden, onu tanımaya ve anlamaya çalışan bir sanatkâr tavrı ile karşılaşırız. Vâhidov'un şiirlerinde, özellikle 1968 yılında Özbeğim kasidesinin yayımlanmasından sonra bir tahlil, çıkarsama ve yargıda bulunarak içinde yaşadığı topluma karşı kendisini sorumlu hisseden bir aydın portresi görülmektedir. Şairin bu tarihten sonra yazdığı şiirlerinde, yaşadığı dönemi tasvir etmek, bu dönemde ortaya çıkan sıkıntıları sorgulamak ve buna çözüm yolları aramak gayreti söz konusudur. Bu münasebetle yaşadığı hayata dair gözlemlerini ve izlenimlerini onun şiirinde görmek mümkündür. Erkin Vâhidov, yaşadığı devre ve bu devirdeki olaylara karşı kayıtsız kalmamış, yer yer yaşadığı döneme dair tenkit dozu yüksek olan mısralar ve şiirler yazmıştır. Hatta şairlerin yanı sıra toplumu yöneten ve onlara yön veren insanların mes'uliyeti üzerinde duran Erkin Vâhidov, dünyadaki olumsuz birtakım hadiseleri (meselâ savaş, sömürgecilik, baskı ve zulüm) ele almış, bunlara karşı olanlara bu sıkıntıları ortadan kaldırma mücadelesine girilmesini telkin etmiştir. Bu münasebetle Erkin Vâhidov, yaşadığı devrin olaylarına karşı duyarlı bir aydın sorumluluğu taşımaktadır; çünkü içinden çıktığı toplumun dertleriyle dertlenen şairin mutlaka söyleyecek bir şeyleri vardır. Onun yaptığı, sadece yaşarken gördüğü bütün güzellikleri, öğrendiği bütün bilgileri, insana ait ulaşabildiği ne varsa, her şeyi diğer insanlarla paylaşma çabasıdır.

2.1.2. İsimler

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde kullandığı isimlerin sayısı, toplam olarak 46.603'tür. İsimlerin işlevlerine göre sayısal dağılımı ad 31.212, sıfat 8.659, zamir 4.636 ve zarf 2.096 şeklindedir. Vâhidov'un kullandığı birbirinden farklı ad 5.930, sıfat 727, zarf 107 ve zamir 36 adettir. Türk şiir okurunun alışkın olduğu ifade tarzı, doğrudan doğruya duygunun öne çıkarıldığı anlatımdır. Bu durum elbette birbirini besleyen iki kaynak hâlinde bugün de devam etmektedir. Yani Türk şiiri başlangıcından beri duygu yoğunlukludur, dolayısıyla Türkçe şiirin okuru da daima duygu yoğunluğu olan şiire meyletmiştir. Erkin Vâhidov'un şiiri ise bu duygu yoğunluğunun yanı sıra bilgiye dayanan bir altyapı da istemektedir. Ancak bu bilgi, Özbek tarihinde mihenk taşları olarak tavsif edilebilecek olaylar, kişiler ve bu kişilerin yaptıklarını bilmekten öteye gitmez. Vâhidov, bu itibarla genel bir okuyucu kitlesinin rahatça çözebileceği derinlikte şiirler yazmıştır. Kurmuş olduğu kendine has sembol ve benzetmeleri veya şiirlerinde zikrettiği isimlerle bunlara bağlı olarak kurulan anlam ağlarının çözülmesi hiç de zor değildir.

2.1.2.1. Adlar

Erkin Vâhidov'un diğer kelime türlerine nispetle daha fazla kullandığı adlar ve bunların frekansları şöyledir: *bâr* (495 defa), *gûl* (436 defa), *kòz* (372 defa), *yoq* (345 defa), *kùn* (302 defa), *can* (262 defa), *şe'r* (251 defa), *yùrak* (231 defa), *bâş* (231 defa), *âlâm* (231 defa), *yòl* (224 defa), *dünyâ* (218 defa), *kòngil* (207 defa), *şâir* (194 defa), *qol* (191 defa), *yer* (189 defa), *el* (187 defa), *âdâm* (185 defa), *sòz* (176 defa), *iş* (174 defa), *dil* (173 defa), *yl* (172 defa), *yâş* (172 defa), *dòst* (164 defa), *ùmr* (145 defa), *yâr* (143 defa), *yùrt* (140 defa), *hayât* (135 defa), *qalb* (132 defa), *bükün* (131 defa), *ısq* (126 defa), *ânâ* (126 defa), *insân* (121 defa), *xayâl* (120 defa), *cahân* (115 defa), *keça* (112 defa), *qan* (111 defa), *òşü* (109 defa), *zâmân* (103 defa).

Erkin Vâhidov'un kullandığı kelimelerin frekanslarıyla, estetik yönelişi ve lirik dünyasını ifade etmek amacıyla kullandığı kavramlar birbiriyle mütenasip görünmektedir. Öyle ki Vâhidov'un 62 şiirinde tema olarak işlediği aşk, sevgi, sevgili, seven ve beşerî güzellikle ilgili doğrudan ve dolaylı olarak kullandığı kelimelerin toplam frekansı 4.493'tür. Bunlar içinde sevgi ve sevmekle doğrudan ilgili olan kelimelerin yanı sıra güzellikle doğrudan veya dolaylı olarak alâkalı kelimelerin sıklıkları şöyledir: *kòngil* (207 defa), *dil* (173 defa), *mehr* (56 defa), *sevgi* (71 defa), *mùhabbat* (41 defa), *ısq* (126 defa), *yâr* (143 defa), *cânân* (29 defa), *gözül* (37 defa), *dilbar* (34 defa), *qattâl* (10 defa), *dilârâ* (11 defa), *pârivâş* (10 defa), *dilrabâ* (11 defa), *qalb* (132 defa), *yùrak* (231 defa), *âşık* (53 defa), *gûl* (436 defa), *kòz* (372 defa), *can* (262 defa), *sòz* (176 defa), *ârzû* (91 defa).

Şair, aşk ve sevgi konularını ele aldığı şiirlerinde "aşk" ve "sevgi" kelimelerini birçok yerde birbirinin muadili olarak kullanmış, bunları birbirinden ayırıcı bir çizgi koymamıştır. Vâhidov söz konusu şiirlerinde, aşkın ve sevginin ne olduğunu tarif etmiş; aşka tutulmuş olanın başına neler geldiğini ve âşıkların hâlini anlatmıştır. Bunların yanı sıra bu konuları işlediği şiirlerinde, aşk ve sevginin devasının ne olduğunu da göstermeye çalışmıştır. Erkin Vâhidov'un şiirlerinin çoğuna hâkim olan lirik duyuş ve ifade tarzı, aşk şiirlerinde kendini daha çok hissettirir. Siyasî hadiselerin ortaya koyduğu gündemle ve insan-cemiyet meseleleriyle uğraşırken hiçbir zaman lirik hassasiyetini ve aşk duygularını şiirlerine konu edinmekten geri durmamıştır. Klâsik edebiyatın aşk motiflerinin, estetik örgü ve duyuş tarzının neo-klâsik örneklerini veren Vâhidov, bunların dışında ise geleneksel aşk estetiğinin ortak unsurlarından faydalanmak suretiyle modern aşk şiirleri de yazmıştır. Şair, birçok şiirinde aşkı ve doğal olarak da sevgiliyi olağanüstü derecede yüceltir. Onun bu tavrı, bir sevgili ve aşk estetiği yaratmak gâilesinde olması ve bunu yaparken de Özbek kadınlarının içinde bulunduğu sıkıntılı durumlara ve kaderlerindeki talihsizliklere karşı şairane bir muhayyile tepkisi göstermesi olarak değerlendirilebilir. Erkin Vâhidov'un şiirlerinde bu konuları işlemesi, onun özellikle romantik bir aşk şairi, bir sevgi ve bir gönül adamı olduğu intibamı uyandırmaktadır. Şair söz konusu şiirlerinde pek

çoşkun ve taşkın bir üslûp kullanmış, aşk ve sevgi konulu şiirlerinde son derece tatlı, zarif fakat içli ve yürekten seslenmiştir.

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde kullandığı bazı kelimelerin frekansları onun düşünce ve ruh yapısındaki değişme ve tereddütlerin yanı sıra bazen bedbin bir ruh hâline büründüğüne de işaret etmektedir. Sovyet rejiminin ortaya koyduğu esaslara inanması, bu rejimin, vaad ettiklerinin tam aksi istikamette gerçekleşmesi, baskı altındaki bir entelektüelin ümit ve ümitsizlik arasındaki geliş gidişleri, birbirine zıt kelimelerin yakın frekansta kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Vâhidov'un, sovyet ideolojisinin uyguladığı baskıyı, topluma yabancılaşan aydınları, sovyet rejiminin yaratmaya çalıştığı insan tipini ve toplumdaki bozulmayı 65 şiirine konu etmesi de bu durumu doğrulayıcı mahiyettedir. Erkin Vâhidov'un hayatı, yaşadığı devirdeki farklı tezahürlerin tesiri altında kalmıştır. Çocuk düşüncesiyle neden yapıldığını anlayamadığı II. Dünya Savaşının sıkıntılı günlerini, sovyet rejiminin hâkimiyet kurmak amacıyla baskı ve zulüm uyguladığı dönemi, perestroyka ve glastnost (açıklık ve yeniden yapılanma) süreci sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasını ve görmeyi arzuladığı bağımsız Özbekistan'ın kuruluş dönemini bizzat yaşayan Erkin Vâhidov'un kelime dünyasına, bu süreçlerdeki sosyal ve siyasî hadiselerin aksettği görülür. Hakikî değerleri metin içerisinde olmakla birlikte dramatik ve trajik tedâflerle felâket ve ümitsizlik atmosferinin göstergesi mahiyetindeki kelimelerin toplam frekanslarının yüksekliği dikkat çekicidir. Buna rağmen Erkin Vâhidov, göz yaşı döker ve ölümden korkar bir hâlde, hatta marazî bir ruh hâli içinde değildir. Bu kelimelerle bunların delâlet ettikleri kavram ve anlamlar, şairin ruhundaki ferdî, millî ve beşerî hassasiyetleri ve endişeleri gösterir. Kullandığı kelimelerle ferdî olarak dramatik bir idrâki ortaya koyan Vâhidov, felsefî düşünceleriyle lirizmi kaynaştırma temayülü gösterir. Şairin aşk ve sevgi şairi olmasının yanı sıra düşünce, hürriyet ve hayal şairi olduğunu söylemek de mümkündür.

Erkin Vâhidov'un şiirlerinden ortaya çıkan bir başka hususiyet ise, milletin çektiği sıkıntılara rağmen ortaya koyduğu "iyimser ve ümitli" tavidir. Vâhidov'un kullandığı sembolik mânâda hayat, merhamet, saygı, ümit, ışık, hayal, kurtuluş, birlik, hürriyet, hâkimiyet, arzu, sevgi, dostluk, hayatın çocukluk ve gençlik dönemi, tabiat ve bahar duyguları gibi kavramlara delâlet eden kelimelerin frekansı oldukça yüksektir. Bu kelimeler ve frekansları şöyledir: *yulduz* (93 defa), *til* (91 defa), *âsmân* (89 defa), *yân* (88 defa), *sûv* (86 defa), *âtâ* (85 defa), *kök* (84 defa), *bağ* (81 defa), *şâhâr* (80 defa), *âq* (73 defa), *vaqt* (71 defa), *bâlâ* (69 defa), *tağ* (67 defa), *içrâ* (65 defa), *qalâm* (64 defa), *kökis* (62 defa), *kättâ* (61 defa), *bâhâr* (59 defa), *üzâq* (58 defa), *nür* (57 defa), *zâmin* (56 defa), *dâm* (56 defa), *bând* (54 defa), *tâş* (53 defa), *qadam* (50 defa). Bu kelimeler, Erkin Vâhidov'un bunlarla ilgili kavramlara büyük önem verdiğini göstermenin yanı sıra onun lirik dünyasını oluşturan mihenk taşlarını da işaret etmektedir.

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde hürriyet, insan hakları ve istiklâl kavramlarını ifade etmek amacıyla kullandığı kelimelerin frekans dereceleri de dikkat çekicidir.

Bunlar, frekanslarına göre şöyledir: *yer* (189 defa), *el* (187 defa), *söz* (176 defa), *yıl* (172 defa), *yürt* (140 defa), *ânâ* (126 defa), *insân* (121 defa), *xayâl* (120 defa), *cahân* (115 defa), *keça* (112 defa), *zâmân* (103 defa), *dârd* (99 defa), *vâtan* (96 defa), *quyâş* (93 defa), *ârzü* (91 defa), *âsmân* (89 defa), *âtâ* (85 defa), *kök* (84 defa), *xalq* (83 defa), *erkin* (82 defa), *tün* (81 defa), *şâhâr* (80 defa), *şâh* (77 defa), *tağ* (67 defa).

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde kullandığı bazı kelimeler ve bunlara ait frekanslar, onun geniş bir mekânı ortaya koyduğunu göstermektedir: *âlâm* (231 defa), *yöl* (224 defa), *dünyâ* (218 defa), *yer* (189 defa), *yürt* (140 defa), *cahân* (115 defa), *vâtan* (96 defa), *yulduz* (93 defa), *quyâş* (93 defa), *âsmân* (89 defa), *kök* (84 defa), *bâğ* (81 defa), *şâhâr* (80 defa), *tağ* (67 defa), *qışlaq* (67 defa), *tâmân* (61 defa), *zâmin* (56 defa), *fâlâk* (49 defa), *tanhâ* (46 defa), *ölkâ* (43 defa), *keng* (43 defa).

Erkin Vâhidov şiirlerinde zaman, tabiat ve mevsimle ilgili kelimeleri de mecazî ve temsilî bir anlamda sık kullanmaktadır. Bu kelimeler ve frekans dereceleri *kün* (302 defa), *ümr* (145 defa), *hayât* (135 defa), *keça* (112 defa), *zâmân* (103 defa), *tâng* (96 defa), *tün* (81 defa), *vaqt* (71 defa), *bâhâr* (59 defa), *çâğ* (55 defa) şeklindedir.

Erkin Vâhidov'un kullandığı adlara bakılınca, onun “gören, duyan, seven; hayal dünyası güçlü, aşka ve estetiğe önem veren fakat aynı zamanda büyük acılar, kaygılar yaşayan” bir şair olduğu görülmektedir. Şair, hürriyet ve istiklâl kavramlarına ayrı bir önem verirken, aynı zamanda sosyal meseleleri de öncelikli olarak ele alır. Hayatı bir bütün olarak algılayan Vâhidov dünyayı, ülkesini ve bunlara dair problemleri sadece tespit etmekle kalmaz, bunların çözümü için çareler de gösterir. Vâhidov'a göre her türlü problemin çözümünü, inandıkları uğrunda mücadele eden çalışkan insan tipi gerçekleştirecektir. Yaşadığı dönemi anlama ve yargılama gayretinde olan Erkin Vâhidov, bazen yaşadığı dönemin insanların vurdumduymazlığından, şahsî menfaatlerinin peşinde koşmasından, hatta kendi çıkarları uğrunda halkın istikbâlini karartmaya çalışmalarından şikâyetçidir.

2.1.2.2. Sıfatlar

Erkin Vâhidov'un fiil ve adlardan sonra kullandığı kelimeler arasında frekansı yüksek olan diğer kelime türü sıfatlardır. Şair, farklı 707 sıfatı toplam olarak 8.569 defa kullanmıştır. Bu sıfatlar ve frekansları şöyledir: *bir* (1.017 defa), *bü* (902 defa), *ü* (740 defa), *hâr* (223 defa), *heç* (185 defa), *köp* (153 defa), *ikki* (137 defa), *törâ* (130 defa), *qara* (125 defa), *oşâ* (109 defa), *kättâ* (104 defa), *şül* (88 defa), *ây* (86 defa), *erkin* (82 defa), *âlis* (78 defa), *târ* (78 defa), *bäländ* (77 defa), *bärçâ* (75 defa), *qırk* (75 defa), *âq* (73 defa), *beş* (70 defa), *qay* (65 defa), *nimâ* (64 defa), *yâmân* (63 defa), *şirin* (61 defa), *neçâ* (59 defa), *keng* (52 defa), *qançâ* (52 defa), *bütün* (50 defa), *qançâ* (50 defa).

Sıfat kullanımında ilk sıralarda doğal olarak belirtme sıfatları yer almaktadır. Bunlar arasında en çok kullanılanı ise “bir”dir. Bu durum şüphesiz “bir”in dildeki sık kullanıma temayülünden kaynaklanmaktadır. Türkçenin *Kullanım Sıklığı Sözlüğü*’nde (Göz, 2003: 213) de “bir”in kullanım sıklığı çok yüksektir, hatta ilk sıradadır. Bunun dışında şairleri üzerinde sıklık çalışması yapılmış başka şairlerde de “bir”in sıklığı hep yüksektir. Meselâ Ata Atacanov’un kelime dünyasında *bir*, 293 sıklık derecesiyle 12. sıradadır (Kara, 1997: 224). Abdurrahim Ötkür’de *bol-* fiili 357 sıklık derecesi ile birinci sırada yer alırken, *bir* 336 ile ikinci sırada yer almaktadır (Çengel, 2000: 209). Ayrıca Abdurrahim Karakoç’ta da *bir*, *ben* (167) ve *senden* (157) sonra 148 sıklık derecesiyle üçüncü sırada yer almaktadır (Saldere, 2001: 36). *Türkçenin Kullanım Sıklığı Sözlüğü*’nde ve diğer çalışmalarda görüleceği üzere, “*bir*” belirsizlik sıfatı yüksek sıklıkta bir kullanıma sahiptir.

Erkin Vâhidov’un *biri* böylesine fazla kullanmasının diğer şairlerden farklı bir sebebi olmalıdır. Bu durum muhtemelen şairin muhayyilesine “belirsizlik” kavramının yön vermesinden kaynaklanmaktadır. “Kat’iyyet” ve bilimsel kesinliği yüceltmek yerine “muğlaklık”ı bir gerçeklik olarak kabul eden Erkin Vâhidov, siyah-beyaz mantığının yerine farklı renklerin de insan hayatında ve düşüncesinde kendine yer edinebileceğini kabul etmiştir. *Bir* belirsizlik sıfatıyla birlikte şairin kullandığı diğer belirsizlik sıfatları da dikkate alındığında, bunların yekûnü yaklaşık olarak neredeyse niteleme sıfatlarının yarısına ulaşmakta, bu da yukarıda söylenenleri daha somut bir hâle getirmektedir.

Vâhidov’un kullandığı soru sıfatları ve bunların frekansları şöyledir: *neçä* 59 defa, *nimä* 64 defa, *qançä* 192 defa, *qandäy* 26 defa, *qay* 65 defa, *qaysi* 22 defa. Soru sıfatlarının cevabı, diğer belirtme veya niteleme sıfatlarıdır. Bir şairin soru sıfatlarıyla az soru sorması, isimlerin nitelikleriyle çok fazla ilgilenmediğini gösterir. Ancak bu durum Erkin Vâhidov’un sorgulayıcı bir şair olmadığı sonucunu ortaya koymaz. Sistemi, yaşadığı dönemi, insanların düşüncelerini ve yaptıklarını, medeniyeti zaman zaman tenkit eden bir şairde, zaten sorgulayıcı bir tutum söz konusudur. Bu itibarla, eşyanın tavsifiyle ilgili bir soru sorma tarzındaki sorgulamayı kullanmayan, yani insanın ve diğer şeylerin vasıflarıyla veya diğer özellikleriyle çok fazla ilgilenmeyen Erkin Vâhidov, asıl soruyu zarf ve zamirlerle sorar.

Erkin Vâhidov, genel olarak şiirlerinde fazla niteleme sıfatı kullanmaktadır. Şair, isimlerin vasıflarını göstermek yerine onların durumlarını belirtmeyi tercih etmektedir. Bu sebeple vasıf isimlerinden çok, belirtme unsurlarına (belirtme sıfatları) yer vermiştir. Müstakil kelime olarak kullandığı 8.569 sıfattan 4.584’ünün belirtme sıfatı olması da bu hükmü doğrulamaktadır. Şiirlerinde isimleri çok kullanan şair, tabî olarak bunların belirtilmesine önem vermiştir. İsmi, bir hüküm hâlinde ifade eden isim cümleleri, Vâhidov’un kullandığı isim sayısını artırmaktadır. Bu durum, *bol* miktarda sıfat-fiil ve zarf-fiillerle kurulan kelime gruplarının yardımıyla dinamik bir üslûbun vasıtası

olmakta, yani Vâhidov'da isimlerin hareket hâlinde algılanışı hâkim görülmektedir. Şairin bunların dışında varlığın oluşunu ifade eden sıfatları fazlaca kullanmış olmasına mukabil, müstakil kelime olarak kullandığı niteleme sıfatları ve bunların kelime frekansları şöyledir: *törä* (130 defa), *qara* (125 defa), *kättä* (104 defa), *ây* (86 defa), *erkin* (82 defa), *âlis* (78 defa), *târ* (78 defa), *bäländ* (77 defa), *âq* "ak" (73 defa), *yâmân* (63 defa), *şirin* (61 defa), *keng* (52 defa), *büyük* (46 defa), *yırâq* (44 defa), *bây* (43 defa), *âppâq* (41 defa), *âliy* (40 defa), *dâna* (40 defa), *yâlgız* (40 defa), *âçiq* (37 defa), *gözül* (37 defa), *eski* (36 defa), *hâzir* (36 defa), *mâviy* (35 defa), *teng* (35 defa), *lâl* (34 defa), *yâlgân* (33 defa), *bevâfâ* (32 defa), *altın* (31 defa), *âşnâ* (31 defa), *erk* (31 defa), *gödäk* (31 defa), *pâk* (31 defa), *âzâd* (30 defa), *râst* (29 defa), *tirik* (29 defa), *tinç* (28 defa), *yarıq* (28 defa), *âsân* (27 defa), *şad* (25 defa), *toğrı* (25 defa), *âlâv* (24 defa), *beçâra* (20 defa), *nâdân* (20 defa), *qızıl* (20 defa), *âğır* (19 defa), *âyдын* (18 defa), *sâdıq* (17 defa), *şâyda* (17 defa), *üyğâq* (17 defa), *âççiq* (16 defa), *çeksiz* (16 defa), *kiçkinä* (16 defa), *şärqiy* (16 defa), *yaniq* (16 defa), *âşinâ* (15 defa), *çet* (15 defa), *mağrür* (15 defa), *muqaddäs* (15 defa), *müz* (15 defa), *üzün* (15 defa), *yâş* (15 defa).

Erkin Vâhidov'un eşya, varlık, hadise ve kavramları tavsif etmek amacıyla kullandığı sıfatlar, onun dış âlemi yorumlamakla olduğu gibi aksettirmek arasında geliş gidişler yaptığını gösterir. İçinde bulunduğu cemiyet karşısında kendi ruh hâlini aksettiren Erkin Vâhidov, dil imkânları çerçevesinde müstakil kelime olarak sıfat kullanmakla birlikte kelime grupları çerçevesinde de sıfatlar kullanmıştır.

2.1.2.3. Zamirler

Erkin Vâhidov *şiiirlerinde nesnelere gerçek karşılıkları olmayan, gerektiğinde onları ifade edebilen* (Ergin, 1985: 263) zamirlerden 37 tanesini 4.878 defa kullanmıştır. Bu zamirler ve frekansları şöyledir: *men* (925 defa), *sen* (706 defa), *öz* (518 defa), *ü* (470 defa), *biz* (333 defa), *bizlär* (66 defa), *siz* (484 defa), *kim* (270 defa), *bü* (242 defa), *nä* (162 defa), *bärçä* (74 defa), *biri* (67 defa), *nimä* (60 defa), *şü* (53 defa).

Şairin, şahıs zamirlerine bu kadar fazla yer vermiş olması onun hayatla olan ilişkisini ortaya koymasından dikkat çekicidir. Erkin Vâhidov, *şiiirlerinde şahıs zamirlerinden en fazla "men"i, ikinci olarak ise "sen"i kullanmıştır. Bu zamirler, şairin ferdî ve temsili "ben"i ile diyalog ve hitap tekniğine fazla yer verdiğini gösterir. Vâhidov'un "sen" zamirini tamamıyla "temsili mahiyet"te kullanmasına mukabil, "men" kelimesini daha çok "temsili" olmak üzere "ferdî ben" olarak da kullandığı görülmektedir. Ferdî ve hususî "ben"in kullanıldığı *şiiirler*, Vâhidov'un lirik ve dramatik dünyasına, temsili "ben"in kullanıldığı *şiiirler* ise sosyal ve millî dava meselelerindeki hassasiyetine delâlet eder. Şairin bu iki kelimeyi sıkça kullanması, okuyucuda kuvvetli bir tanık olma intibası bırakmaktadır. Bunların yanı sıra Erkin Vâhidov'un şahıs zamirlerini fazla kullanmış olması, onun hayatla olan münasebetini ortaya koymasından dikkat çekicidir. Bu zamirlerin frekanslarına bakıldığında, şairin*

algıladığı dünyada herkese bir sorumluluk yüklediği söylenebilir. Bu münasebetle yaşanan dünyada gerek problemlerin tespitinde, gerek bunların çözümü için gayret gösterilmesinde sorumluluk herkese aittir. Vâhidov şiirlerinde âdeta *men/biz/bizlär, sen/siz/sizlär, ù* ve dönüşlülük ifade eden *öz* zamirlerini kullanmak suretiyle bunlar arasında sürekli olarak gidiş gelişler yapmakta, böylece iç dünyasındaki huzursuzluğu hem ortaya koymakta hem de huzursuzluğunu sürekli diri tutmaktadır. Muhtemelen bu durum “Mutluluk da hüznün de benden sana, senden ona ve nihayet bize yayılacak, ortaya çıkan bu durumdan hepimiz etkileneceğiz.” düşüncesini işaret etmektedir.

2.1.2.4. Zarflar

Klâsik tanımıyla *zaman, yer, hâl ve miktar isimleri* (Ergin, 1985: 258) olan ve fiillerin gerçekleşmiş şeklini belirtip tavsif eden zarfların tamamı üslûba tesir etmemektedir. Bu münasebetle fiillerin zarf-fiil şekilleri hareket unsuru olarak değerlendirilmiş ve bunlar üslûbu etkileyen zarfların dışında tutulmuştur. Erkin Vâhidov’un şiirlerinde kullandığı zarflar ve frekansları şöyledir: *heç* (187 defa), *endi* (122 defa), *kòp* (83 defa), *yänä* (82 defa), *cim* (72 defa), *neçä* (61 defa), *negä* (61 defa), *bügün* (58 defa), *şündäy* (57 defa), *hâli* (55 defa), *üstä* (54 defa), *sekin* (49 defa), *yaxşı* (48 defa), *hâzir* (45 defa), *dâim* (44 defa), *qaytä* (42 defa), *âxir* (41 defa), *eng* (41 defa), *qaçân* (41 defa).

Erkin Vâhidov’un kullandığı bu zarflara bakılınca daha ziyade zaman zarflarını kullandığı görülmektedir. Zamana karşı yoğun bir ilgisinin olduğu görülen Erkin Vâhidov’un, yaşanan anı ifade etmek amacıyla kullandığı zarflar ve bunların frekansları *endi* (122 defa), *hâli* (55 defa), *hâlitdän* (2 defa), *hâzir* (45 defa), *bügün* (58 defa), *därhâl* (7 defa) ve *hämân* (33 defa)dır. Bu durum, şairin içinde bulunduğu zamanı önemseydiğini gösterir. Bununla birlikte “şimdi” kelimesinin anlam katmanı, içinde bulunulan hâlden sonrasını da işaret eder. Şairin kullandığı diğer zaman zarfları ve frekansları da şöyledir: *dâim* (44 defa), *âxir* (41 defa), *ävval* (33 defa), *ertä* (28 defa), *kündüz* (24 defa), *hâmişä* (22 defa), *keyin* (17 defa), *dâimâ* (16 defa), *qadim* (14 defa), *ertäläb* (12 defa), *söngrä* (11 defa), *bä’zän* (11 defa), *hänüz* (10 defa), *ävvalâ* (9 defa), *ilgäri* (7 defa), *übädiy* (5 defa), *bürün* (4 defa), *tün-kün* (2 defa), *bultur* (2 defa), *därräv* (1 defa), *âldin* (1 defa).

Erkin Vâhidov’un kullandığı zarflar arasında frekans yoğunluğu bakımından soru zarflarını fazla kullanmış olması dikkat çekicidir. Onun kullandığı soru zarfları ve frekansları şöyledir: *negä* (61 defa), *neçä* (61 defa), *qaçân* (41 defa), *qaydä* (37 defa), *qandäy* (29 defa), *neçün* (25 defa), *qandâq* (14 defa), *neçük* (11 defa), *qaydän* (9 defa), *qaygä* (8 defa), *qayerdä* (7 defa), *qaläy* (5 defa), *qayerdän* (4 defa), *qayergä* (3 defa), *nimägä* (2 defa), *nimädän* (1 defa).

Soru zarflarının sık kullanılmış olması, Erkin Vâhidov’un sorgulayıcı bir üslûbu öne çıkardığını göstermektedir. Fiilin nasıl, ne zaman ve ne şekilde gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini, insanın veya nesnenin hangi hareketine, hatta hareketin hangi niteliklerine dikkat edilmesi gerektiğini sorgulaması

yönünden kullandığı soru zarfları, Vâhidov'un iç dünyasına daha kolay nüfuz edilebilmesi ve hangi hususları önemseddiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2.1.3. Edatlar

Edatlar, anlamları olmayan, sadece gramer vazifesi bulunan kelimelerdir (Ergin, 1985: 348). Yalnız başına bir anlam ifade etmeyen edatlar, hiçbir nesneyi veya hareketi karşılamazlar. Edatların birlikte kullanıldıkları kelimelerin, kelime grupları ve cümlelerin kullanılış ve ifade kabiliyetlerine yardım etmesi yaygın bir gösterge değeri taşımaz, dolayısıyla bunlar üslûba da doğrudan doğruya tesir etmezler. Erkin Vâhidov'un üslûbunu etkileyecek sıklıkta kullandığı edatlar *häm* (638 defa), *bilän* (341 defa), *uçün* (216 defa), *vä* (190 defa), *faqât* (140 defa), *yâ* (138 defa), *bälki* (136 defa), *lekin* (122 defa), *ekän* (111 defa), *gâh* (103 defa)dır. Şair bunları birliktelik, sebep ve vasita anlamında kullanmıştır. Vâhidov'un söz konusu edatlardan *hem*'i birliktelik ve gücü meydana getirme, *üçin* (için) ve *bilen*'i (ile) sebep ve vasita anlamında kullanması, bir çözüm yolunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

2.1.4. Taklidî Kelimeler

Şiirdeki en önemli ahenk unsuru sestir. Şairler kelimeler arasındaki ezgiyi oluşturabilmek ve bütün olarak şiirde ahengi kurabilmek, bazen de oluşturulmaya çalışılan ahengin anlam ve çağrışımlarından yararlanmak amacıyla taklidî kelimelere başvururlar. Erkin Vâhidov, tabiatı daha yakından ve reel yönleriyle müşahede etmek gayretiyle, şiirlerinde taklidî kelimeler kullanmıştır. Daha çok insan, yağmur, ağaç, rüzgâr ve diğer varlıklarla alâkalı taklidî seslerle meşgul olan Vâhidov'un tabiat ve tasvir şiirlerinde yer verdiği taklidî kelimeleri çoğunlukla fiil işleviyle kullandığı görülür.

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde taklidî kelimeleri yoğun bir şekilde kullanması, onun şiirde güçlü bir ahenk unsuru yakalamasını ve sağlam bir müzikaliteye ulaşmasını sağlamıştır. Taklidî kelimelerin kullanımına dair şiirlerinden seçilen örnekler şunlardır:

*Oqır edim yüz **hiccäläb**, yüz tütilib.*

*Täkrärlärdim yirtilgünçä xat **tütilib**. (***)Quyâş Bätär...*

Biz ketdik.

Öçmäsdän qızıl çirâqlär

*“Hüşyâr!” yâzûvidä **pirilläb** qâldi.*

Näzârätgâh içrâ bär qonğırâqlär

*Xuddi cäni bärdek **çirilläb** qâldi. (Dehli Aeroportidä Bòlgän Vâqea)*

Sevgi – yapraqqlarning şitirläşidir,

Sevgi – yùldüzlärning şivirläşidir. (Tøy Aqşamidä)

Çap qolidä üşlägän

Taqyasini ğicimläb.

Yänidä çäynäb yügän

Eşäk türär ğicingläb. (Mätmüsäning Häykäli)

2.2. Deyimler, Atasözleri ve Vecizeler

Umumî dile mâl olmuş folklorik unsurlar olan deyimler (Özbay, 1994: 198), kendisini meydana getiren kelimelerin çoğunlukla yeni, etkileyici ve ilgi çekici bir anlatım özelliğini ifade etmek yönünde anlam değişikliklerine uğramasıyla oluşmuştur.² İnsanların değer verdiği hususları yansıtmaları sebebiyle deyimlerde, bir milletin sosyal ve iktisadî hayatının, tarihî macerasının izlerini bulmak mümkündür. Bu sebeple bir millet iyi veya kötü olarak vasıflandırdığı tutum, davranış ve çeşitli insanî özellikleri deyimlerine yansıtmakta; bu durum söz konusu milletin hayatı algılama ve yorumlamasındaki üslûbu hakkında ipuçları vermektedir. Erkin Vâhidov, şiirlerinde deyim ve atasözlerinin gücünden de faydalanmıştır. Halk söyleyişlerinden ve deyimlerden fazlaca istifade etmesi Vâhidov'un mahallîleşme ve millîleşme gayretine işaret eder. Şairin bu mahiyette folklorik malzemeye yönelmesi, açık ve sade bir söyleyişi esas aldığı da gösterir. Şairin şiirlerinden seçilen bazı deyimler şunlardır:

âĝzi qulâqdä qayt-: kendini beğenmek, yaptığıyla övünmek

Şündäy qilib, üyigä qaytdi âĝzi qulâqdä. (Matmüsäning Lägäni)

bâşi üzrâ pârvânä bøl-: başının üzerinde pervane olmak

Quyâş säri üzatgan xalqning

Bâşi üzrâ bølây pârvânä (Kiçik Äy Sözi)

bâşi âsmân bilän bärâbär bøl-: başı göğe ermek/ulaşmak/değmek

«Ma'qul» desä, bâşim bølür

² “Deyim” terimi, gramer terimleri sözlüklerinde ve deyimler hakkında hazırlanmış olan eserlerde genellikle şu şekilde tanımlanmaktadır: “Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği” (TOPALOĞLU, 1989: 55); “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan, çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği” (KORKMAZ, 1992: 35); “Belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz” (AKSAN, 1998: 35).

Âsmân bilân bärâbär. (Xârâzm Qâvûni)

tâmâğığä xancär tir-: iğneleyici konuşmak

Tâmâğımğä xancär tiräb

Türmäsängiz bäräy. (Mehmân vâ Mezbân)

tildän qâldir-: konuşamaz hâle getirmek

Âşıqlärni qâldirib tildän

yüzi qarâ bøl-: yüzü kara olmak

Qıldı dildârdän cüdâ, yüzi qarâ bølsin quyâş. (Quyâş)

Halk muhayyilesinden ve tecrübe süzgecinden geçtiği için belirli bir mânâ ve ifade zenginliği taşıyan atasözlerinde bir milletin hayata dair felsefesini oluşturan unsurların kısa bir cümleyle anlatıldığı görülür. Erkin Vâhidov bu itibarla halkın, kendisindeki ifade kudretini ve şiirlerindeki etkileyiciliği fark etmesi için atasözlerine de -deyimler kadar olmasa da- şiirlerinde sıkça başvurmuştur. Hatta şair, *Masal Bârkim...* adlı şiirini doğrudan doğruya atasözlerini kullanarak yazmıştır:

Äcäb, väslinggä men endi

Yetişgändä kòrindi mâh,

Masal bârkim, âğız âşgä,

Bürün tâşgä tegibdir, vâh!

Seving, deb şe'r bitib ävväl,

Özim bøldim äsiri işq,

Özi tüşgäy emiş âxır

Birâvgä kimki qazgäy çâh.

Tuhaftır, ben şimdi vuslata kavuştuğumda ay göründü.

Söz vardır ki ağız aşı, burun taşta değmiş, yazık.

Önceleri "Seviniz!" diye şiir yazardım, kendim oldum aşkın esiri.

Kim ki birine mezar kazsa sonunda kendi düşmüş.

Erkin Vâhidov'un vecizeye³ yaklaşan mısraları da vardır:

Mühâbbât birlä çekkän-

Ğurbätîng râhât bilän tengdür.

Mühâbbätsiz vä lekin

İşrätîng külfât bilän tengdür. (Mühâbbât Birlä)

(Sevgiyle çekilen hasret rahat ile denktir, lâkin sevgisiz muhabbet ızdıraba denktir.)

Gül bøl, tikänäk bøl - çämäningdä bøl,

Bülbül bøl, qarğa bøl, vätäningdä bøl. (Üzâqqa Bârmädik Ändişü Bilän...)

(Gül ol, çalı ol, kendi bağında ol; bülbül ol, karga ol, kendi vatanında ol.)

Mîng yıl xırä yüldüz bølgändän,

Bir däm yâniq şäm bølgän äfzäl. (***) Äydin keçä...)

(Bin yıl sönük yıldızdan bir an parlayan mum daha makbûldür.)

Ägär döstîng bilän

teng kòrsäng bähäm,

Şâdlîk teng kòpâyär,

teng bølinär ğam. (***) Ägär döstîng...)

(Eğer kendini dostun ile eşit görürsen, mutluluk eşit çoğalır, gam eşit bölünür.)

Søzlägändä âqıl

dilinggü câ qıl,

Ammâ òz dârdînggü

òzing dävâ qıl. (***) Søzlägändä âqıl...)

(Âkil söylediğinde, sözüne gönlünde yer ver; ama kendi derdine kendin deva bul.)

Qorquvning kòzi kättä

Yürägi kiçik bølür,

³ Özbek edebiyatında, büyük mütefekkirlerin ve Alişir Nevâî, Bâbür Şah, Meşreb, Mukimî ve Furkat gibi şairlerin az sözle çok şey anlatan ifadeleri *hikmet/ hikmetli söz* diye adlandırılır. Ayrıntılı bilgi için bk.: "aforizm": HÂMİDİY vd., 1967: 35; RAFİYEV, 2005: 108.

Qorquv zòr kelgän yùrttä

Arsłanlär küçük bòlür. (***) Qorquvning kòzi...

(Korkunun gözü büyük, yüreği küçük olur; korkunun büyük olduğu yurttan arslanlar *kuçuk*⁴ olur.)

2.3. Tekrarlar

2.3.1. Ses Tekrarları

Şiir sanatında dışa dönük en mühim ahenk unsuru, ses tekrarlarıdır. Bu münasebetle şiirlerindeki ahengi sağlamak ve anlamı pekiştirmek amacıyla ses, ek, kelime, kelime grubu ve mısra tekrarlarına yer veren Vâhidov, şiirlerinin ahengini tek sesin tekrarından çok, benzer seslerin tekrarıyla sağlamıştır. Şairin, tek sesin tekrarıyla yetinmeyip şiirindeki ahenk ve müzikaliteyi güçlendirmek için daha fazla ses tekrar etmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Bu tekrarlarla mısralarda zengin bir ses benzerliği ortaya çıkmış ve ahenk güçlenmiştir. Vâhidov, şiirlerinde zarf-fiil, çokluk, soru, iyelik, hâl, fiil, şekil ve zaman eklerini de çokça tekrarlamıştır. Söz konusu tekrarlar, çoğu zaman yukarıdan aşağıya doğru dağınık bir görünümündedirler. Mısra sonlarında kullanılan tekrarlar redif görevindedirler.

Şiirlerinde isim, sıfat, zarf, zamir, edat ve fiil gibi kelime türlerine yer veren Vâhidov, bunları kullanmakla hem ahengi güçlendirmiş hem de anlatıma belirli bir yoğunluk kazandırarak duygularını daha etkili ve yoğun bir şekilde ifade etmiştir. Şair, kelime tekrarları kadar yoğun olmasa da aynı amaçla kelime grubu tekrarlarından da faydalanmıştır. Erkin Vâhidov, şiirde belirli seslere kelime, mısra veya bentlerde diğer seslere nispeten daha fazla yer vererek oluşturduğu asonans ve aliterasyonlar sayesinde ses ve mânâ arasında bir ahenk kurmuştur. Erkin Vâhidov'un en fazla tekrar ettiği ünsüzler ve bunların frekansları şöyledir: “n” 22.061, “r” 22.041, “l” 19.599, “m” 16.337, “d” 16.175, “b” 14.563, “t” 13.332, “y” 11.798, “s” 10.916, “k” 10.858, “q” 9.938, “g” 7.186, “z” 6.394, “ş” 6.376, “ng” 5.324, “h” 5.102, “ç” 4.063, “v” 2.869. Onun şiirlerinde âdetâ “yumuşak ünsüzlerin aliterasyonu” hâkimdir. Vâhidov'un daha ziyade yumuşak karaktere sahip ünsüzleri tekrar etmesi, onun yumuşak ve hassas bir mizaca sahip olduğunun işareti sayılabilir. Şiirlerinde aşk, sevgi, tabiat ve insan temasını işlemiş olan şairin aşka, hayata ve insana bakışı açısı son derece nazik ve yumuşaktır. Tamamı “q” sesleriyle başlayan kelimelerden oluşan “Qara Qaşing” ve “g” sesleriyle başlayan kelimelerin yoğun olarak kullanıldığı “Gülçehrälär” şiirlerinde de görüleceği üzere şair, ses tekrarlarına önem vermektedir:

⁴ köpek yavrusu, enik

Qarâ qâşing,	<i>Kara kaşın, kalem kaşın!</i>
qalâm qâşing,	
Qıyıq qayrilmâ qâşing, qız.	<i>Çekik yay kaşın, kız.</i>
Qılür qatlimgâ qasd qayrâb -	<i>Kaşlarındaki keskin, kılıç bakışın beni</i>
Qılıç qâtil qarâşing, qız.	<i>öldürmeye kasteder, kız!!</i>
Qafâsdâ qalb quşın qıynâb,	<i>Kafesteki kalp kuşuna eza edip uçmaya</i>
Qanât qâqmâqqa qoymâysân.	<i>bırakmıyorsun.</i>
Qarâb qoygil qıyâ,	<i>Göz ucuyla bakiver. Güneşin bari kalbimi</i>
Qalbimni qızdirsın quyâşing, qız.	<i>ısıtsın, kız.</i>
Gül bõlib, gül-gül yâñib,	<i>Gülçehreler, gülşen içinde gül olup, gül</i>
Gülşân arâ Gülçehrâlär,	<i>gibi kızarıp, güle ümit vererek onları</i>
Gül üzib òynär, qoyib	<i>koparıp oynarlar.</i>
Gülgâ binâ Gülçehrâlär.	
(.....)	
Bü çämân güllärgâ kândir,	<i>Bu bahçe güllere mekândır.</i>
Âçılıb yâşnäng müdâm,	<i>Gülşen içinde gül olup, gül gibi kızarıp</i>
Gül bõlib, gül- gül yâñib	<i>açılarak güzelleşsin daima Gülçehreler.</i>
Gülşân arâ Gülçehrâlär.	

Duygunun veya anlatımın durumuna göre değişik sesleri yakın aralıklarla kullanmak suretiyle şiirde bir müzikalite oluşturan Erkin Vâhidov, hem ahengi, hem mânâ yoğunluğunu ses unsurlarıyla desteklemeyi, hem de bu şekilde ses yığılımlarıyla mısranın anlamı ve çağrışımlarını artırılmayı hedeflemiş olabilir. Türk şiirinde muhtevanın ses ile desteklenmesi için ihtiyaç duyulan bu tür

denemeler, Cenâb Şahabeddin (Kaplan, 1986: 32) ve Necip Fazıl (Kaplan, 1990: 63) gibi şairlerin de zaman zaman başvurdukları bir ifade yöntemidir. Ancak Cenâb Şahabeddin, Yahya Kemal ve Necip Fazıl'ın şiirleri, belirli bir ahenk çerçevesinde, âdeta bestelenme safhasına gelmiş gibidir. Erkin Vâhidov'un sesleri bu şekilde kullanması, doğrudan doğruya anlam ve muhtevaya yönelik durumlarda görülen bir üslûp özelliğidir.

2.3.2. Ek Tekrarları

Gramatikal yapının gereği olarak kullanılan ekler, şairin tercihinine göre, üslûbunda tesirli bir şekilde kullandığı ritmik unsur olarak da önemli ip uçlarıdır. Erkin Vâhidov, ekleri şiirlerinde bir gramer unsuru olarak, bazen bir ahenk meydana getirmek, bazen de bir tempo oluşturmak gayesiyle kullanmaktadır. Vâhidov şiirlerinde çokluk, emir, soru, zarf fiil ve bazı fiil zaman eklerini kullanmak suretiyle bir ritim oluşturmuştur. Erkin Vâhidov'un bunu yapmasında dikkat çeken bir husus da tekrarlanan unsurun mısra veya bölümdeki yeriyle alâkalıdır. Vâhidov, çoğu zaman mısra başında tekrarlardan yararlanmışır. Art arda sıraladığı kelimelerde ve bölüm içinde daha ziyade dikine ve enine yapılan tekrarların yanı sıra, dağınık bir şekilde de tekrarlardan yararlanmışır.

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde mısra başı kafiye ve redif mahiyetinde değerlendirilebilecek tekrarlara rastlanmaktadır. Bunlar, mısra sonlarındaki kafiye ve redifle birleştiği zaman şiirde daha güçlü bir ritim sağlamaktadır. Erkin Vâhidov, mısra başındaki tekrarların yanı sıra mânâ ve görev bakımından birbiriyle benzer kelimelerdeki ekleri de tekrar unsuru olarak kullanmışır. Mısra başlarındaki ek tekrarları, daha ziyade "dikine" yapılan tekrar mahiyetinde armonik bir unsur olarak kullanılırken, mısralardaki birbirini takip eden ek tekrarları ise "enine" armonik bir vazife görmektedir. Mısra, beyit, dörtlük veya diğer bölümlerin farklı yerlerinde benzer mânâların aynı eklerle arka arkaya sıralanması şiire hem ses, hem ahenk, hem de ritim yönünden bir zenginlik katmakta, bu da şiirde "fasılalı" bir armonik ahenk sağlamaktadır.

Erkin Vâhidov'un tekrarları yerine göre enine, dikine ve dağınık kullanarak gerçekleştirdiği ahengin yanı sıra bir diğer dikkat çekici husus da bu tekrarlarda kullanılan eklerin görevleridir. Şairin daha ziyade zarf fiil, emir, soru, çokluk ve bazı zaman eklerini tekrarladığı görülür. Hem varlık, hem kavram, hem de şahıs çokluğunu ifade etmek amacıyla çokluk ekini tekrar eden Erkin Vâhidov, duygu, heyecan ve fikirlerin türlü derecelerini de soru ekiyle kurduğu kombinezonlarla dile getirir. Şair teessür, isyan, red, hayal kırıklığı, hesap sorma ve uyarma gibi kavram ve tavırları dile getirirken soru biçimlerini sıkça kullanıp tekrarlamaktadır. Vâhidov her türlü hitap arzusunu dile getirmek ve şiirdeki hareket unsurunu ortaya çıkarmak ve aksettirmek amacıyla emir, istek ve zarf fiil eklerini tekrar etmektedir.

2.3.3. Kelime Tekrarları

2.3.3.1. Yerine Göre Kelime Tekrarları

Şiirde, anlamı güçlendirmek ve ahengi sağlamak, işlenen konuyla ilgili çağrışım ve duygu yoğunluğunu sağlamak, mânâya heyecan yüklemek için kelime tekrarlarına başvurulur. Erkin Vâhidov da bu çerçevede doğrultusunda şiirlerinde mısra ve bölümlerin her yerinde dağınık ve sıralı olmak üzere kelime tekrarlarına yer vermiştir. Mısra başlarında tekrarladığı kelimeleri âdeta mısra başı redifi mahiyetinde gören Erkin Vâhidov, bununla heyecana dayalı teessürî ifadeleri dile getirmiştir. Şair, bazı şiirlerinde mısra başında ve sıralı olarak yaptığı mısra başı tekrarlarıyla birlikte, mısra veya bölümlerde enine ve dikine kullandığı kelime tekrarlarıyla da bir ahenk yakalamıştır:

Ey sen, lâtif döst, bû sengä
Ûmrim kitâbidir,
Ûmrim kitâbi ne, âlis
Yöl sârhisâbidir. (Bâğışlâv)

Xayrli keç - hikmätli istäk,
Bû istäkni büyürmiş yüräk.
Xayrli keç - färähli tûning
Âsâyiştä, tinç bòlsin, demäk... (Xayrli Keç)

Neçâğlik bây tüyğügä insân!
Vakzal şâhid bâri, bârigä.
Şünçä şâdlik, şünçä häyâcân,
Şünçä kòz yâş vä şünçä tuğyân,
Şünçä ümid vä şünçä ärmân
Qandäy sığar üning bâğrigä?! (Vakzaldä)

2.3.3.2. Türe Göre Kelime Tekrarları

2.3.3.2.1. Fiil Tekrarları

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde, diğer kelimelere nazaran fiil tekrarı daha fazladır. Bu fiiller, daha ziyade emir ve istek kipleriyle tekrarlanmıştır. Şair, gerçekleşmesini istediklerini dile getirmenin yanı sıra; güzel şeyleri takdir etmek, gördüğü hataları göstermek, şahit olduğu olumsuz hadiselerle karşı tepkisini dile

getirmek, heyecan ve duygunun şiddetini ifade etmek amacıyla emir kipine müracaat etmiştir. Bunun yanı sıra Vâhidov'un tekrarladığı fiillerde, şimdiki ve geniş zamanı kullanması, yaşadığı zamana yabancı olmadığını ve ümidini gösterirken; hayatın, tecrübenin ve şahitliğin dile getirilme aracı olan görülen geçmiş zamanı sıkça kullanması da onun bizzat yaşadığı veya şahit olduğu zamana kıymet verdiğine delâlet eder. Erkin Vâhidov'un muhtelif kipleri tekrarladığı şiirlerinden bazı örnekler şunlardır:

Däryâ sâkin,

Uxlär tõlqlär,

Uxlär, qoyib qırğâqlärgä baş. (Däryâ Aqşamı)

Xaridärmän degän dämâ- däm

Keläberdi ätä qâşigä.

Keläberdi,

Ketäberdi häm

Täle quşi qonmäy başigä. (Äylär Ötib...)

Men häm endi qalämimni şe'rlär üçün çarxläyin,

Bü sehrli täränäni gäzällärdä särhläyin.

(Özbekistân Bağlarıgä Qaytib Keldi Bülbüllär)

Cänâb Prişibeyev, mähämät bizgä,

Qardingizgä yetib äsräb süyülik.

Pâyândâzlär tõşäb äyğingizgä,

Yüksäk märtäbälär berib qoyülik. (Ünter Prişibeyev)

2.3.3.2.2. İsim Tekrarları

Erkin Vâhidov, şekil yönünden enine, dikine ve dağınık kullandığı kelime tekrarlarından, aldıkları işletme ekleri aynı veya farklı olan adları tekrar etmek suretiyle fikir, duygu ve heyecanların aktarımını kuvvetlendirmek ve subjektif bakış açısını belirgin hâle getirmek amacıyla ad tekrarlarından yararlanmıştır. Aşağıdaki örnekler bunu ortaya koymaktadır:

Qadamlär,

Qadamlär,

Åđır qadamlär...

Etikläär zärbidän titräydi tüprâq.

Qayergä ketmaqdä şünçä ädämlär? (Bâğışlâv)

Ävlâd- ävlâdlärgä

Zämân- zämângä

Äbüdiy, äbüdiy

Säbâğı qâlür. (***) Xayâlning Tümanli...)

Şiirlerinde fazla sıfat kullanmayan Erkin Vâhidov'un kullandığı sıfatlar daha ziyade belirtme sıfatlarıdır:

Bü dârgâhdü heç tinmäş ğulü,

Bü dârgâhdü heç sönmäş çirâq.

Bündä yândâş şâdlik vü qayğu,

Bündä yândâş visâl vü firaq. (Vakzaldä)

Biz ming yıl ümr körib,

Ming yıl şe'r bitsäk,

Ming yıl bâyân etsäk yüräk ärzimiz,

Dehqân mehnätini şäräfläb ötsäk, (Qonğırâtdä Äytilgän Älyâr)

Özgü til, özgü ürf, özgü än'änä,

Özgü täbiätli xalqlär oğlimiz.

Yägânä qısmätning hükmi-lä yänä

Neçänçi bâr yândâş tüşdi yölimiz. (Därddâşlik)

Vâhidov'un şiirlerinde soru zarflarını ve fiillerden yapılmış zarfları sıkça tekrar eder. Fakat onun kullandığı zarflar, muhatabından cevap bekler tarzda değil, ele aldığı durumun veya hadisenin, kabul veya reddin, üstesinden gelinemeyen bir durum sonrasındaki isyanın dile getirilmesidir:

Söylä, negä bündäy qülding, şäfqatsiz fäläk,

Negä qülding öşäl müdhiş hâlätni päydä?

Negä yerdä uçräşdilär bü ikki mäläk,

Negä sühbät qurmädilär fazälär ärä? (İxlâs)

Negü hädeb mengü tänbeh beräsän,
Negü öz hâlimgä qoymäysän, axır!
Negü här sözimdän äyb qıdıräsän,
Beâmân, nâinsâf, qattâl mühärrir.

Qaçân bû zülmän bølürmân âzâd,
Qaçân tûgär ekän bedâdlık, axır!
Äfsüski, heç kimgä deyâlmäymän dâd,
Çünki, men özimmän öşä mühärrir... (Mühärrir)

Neçâğlik bây tûyğugä insân!
Vakzal şâhid bâri, bârigä.
Şünçä şâdlık, *şünçä* häyəcân,
Şünçä kòz yâş vâ *şünçä* tuğyân,
Şünçä ümid vâ *şünçä* ärmân
Qandäy sığar üning bâğrigä?! (Vakzaldä)

Qançä ilhâm keräk işq, ârzü- tiläk
İnsâni fâzâgä uçirmâq uçün.
Qançä bilim keräk, täfâkkür keräk
Büni şe'r, dâstângä köçirmâq uçün. (Âlimlär vâ Şâirlär)

Erkin Vâhidov'un, insan ve cemiyetle meşgul olduğunu göstermesi bakımından zamirleri fazlaca tekrar ettiği görülmektedir. Şair, özellikle şahıs zamirlerinden “ben” ve “sen” zamirlerini oldukça sık kullanmaktadır. Bu şahıs zamirleri hitap edenle hitap edileni ifade etmesi sebebiyle şairin hitaba fazla yer verdiğine delâlet etmektedir. Bu zamirlerin kullanılmış olması, şairin fikirlerinin muhatabı üzerinde tesirli olması arzusunu da göstermektedir:

Sen yaxşısän,
Men yâmândirmän,
Sen bârsänki, *men* âmândirmän.
Meni qattâl yärätgän häyât,

Seni qılğän âciz, benâcât.

Sen – nihâlsän, zävâling özim,

Sen – tiriklik, men esä – òlim.

Kündüz bòlsäng, men tün bòlämän,

Sen bâr bòlsäng, bütün bòlämän.

Beâmânmän, lekin âmânmän,

Çünki sendek men häm insânmän. (Yâmânning Sòzi)

2.3.3.2.3. Edat Tekrarları

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde "hâlbûki, göyâki, nâhât , xâh, gâh ... gâh, yâ... yâ, gâhi, yâ, yâinki, yâki, vâyâ, mäyli, âh, ey" edatlarını sıkça tekrar ettiği görülür. Son çekim edatları ile bağlama edatları, gramatikal görevlerinin yanı sıra, şiirde ritmi sağlamaya da hizmet ederler. Vâhidov'un hitabet tekniğinin bir gereği olarak şiirlerinde ünlem edatlarını sıkça kullanması, duygu ve heyecan aksiyonlarını güçlendirmektedir:

Qay birini söyläsin ânä!?

Yâ Bahrâm ertägi,

Yâinki "Çâr dârveş" –

Âzâdbaxtning qüssäsinimi?

Yâki Äläviddin

Vä yâ Xusräv Pärvez,

Yâ Cämilä erk säsinimi?.. (Şarq Ertägi)

2.3.4. Kelime Grubu Tekrarları

Erkin Vâhidov'un şiirlerindeki ses, ahenk ve armoni unsurlarından biri de kelime grubu tekrarlarıdır. Bu münasebetle Vâhidov şiirlerinde sıfat tamlamaları, zarf fiil grupları ve isim tamlamalarından yararlanmışır. Onun şiirlerinde en fazla tekrar edilen kelime grubu sıfat tamlamalarıdır. Grup tekrarlarına örnekler aşağıdaki gibidir:

Bü şe'rne izläymän aqlimni tanib,

Bü şe'rne küyläymän âtäşdä yänib.

Bü şe'r işqı bilän yâşâymän müdâm,

Bü şe'r işqı bilän kònglimdä ilhâm.

Bü şe'rgä bänd bütün ezgü hislärim... (Şe'r Keçasi)

İkki yândän oq yâğar,
Âlâv yâğar beşâfqa,
Bir tãmândä tâhlikä,
Bir tãmândä cäsârät.
Òrtadä tekis kenglik,
Òrtadä quyuq zûlmät.
Bir tãmândä yâvûzlik,
Bir tãmândä ädâlät. (***) Quzğunning qanâtidäy...

2.3.5. Cümle Tekrarları

Erkin Vâhidov bazı şiirlerinde birbiri ardınca, bazı şiirlerinde ise birbirinden ayrı yerlerde mısraları, tam ve yarım cümleleri veya cümle unsurlarını tekrarlar. Söz konusu mısra tekrarlarının nakarattan farkı, şiirin herhangi bir yerinde düzensiz olarak yapılabilmesidir. Bu tekrarlar Erkin Vâhidov'un şiirlerinde hangi duygu, heyecan veya fikirlerin hâkim olduğunu gösteren unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bu tekrarlar aynı zamanda Vâhidov'un şiirlerindeki müzikal dokuyu sağlayan önemli unsurlardandır. Ek ve kelime tekrarlarıyla sağlanan "mânâ-ses" ilişkisi, "cümle-mısra" tekrarı vasıtasıyla da sağlanmaktadır. Erkin Vâhidov'un şiirlerinde bu mahiyette görülen tekrarlar aşağıdaki gibidir:

Täningdä kämtärin a'zâ
Bù qollärdir, bù qollärdir,
Müdâm mehnät uçün päydâ
Bù qollärdir, bù qollärdir, (Qollär)

Bittä yığın— Kâtibiyät,
Bittä yığın— Râyâsät.
Yâlgân endi дәvlät işi,
Yâlgân endi Siyâsät. (Şüm Bälä)

Sâhibi sältänät, sâhibi qaläm,
Könglidä şükranä vä bitmäş äläm.
Şükrim, küymädi färzänd dâğidä,
Älämkim, ölmädi yürt tûpräğidä,

*Şùkrkim, bëytlärdä nâmi qâlâcäk,
 Älämkim, zâbut der üni kelâcäk.
 Şùkrkim, bû yûrtni qılâldi âbâd,
 Älämkim, mühtâclik bôlmâdi bärbâd. (Kelâcäkkä Mäktüb)*

3.SONUÇ

Kelime, cümle ve mısradaki yeni duyuş ve heyecana paralel olarak yenilikler yapan Erkin Vâhidov sade bir dil ve samimî hislerle klâsik şiir ve halk şiiri geleneğinde eserler vermenin yanı sıra, yeni şekil denemeleri yaparak da şiirler yazmıştır. O, Özbek şiirinin geleneksel imaj, motif ve sembollerini hem klâsik şiirdeki çerçevesinde kullanmış hem de bunları zamanına uygun bir tarzda işlemiştir. Her bir sözün en ince, en güzel yönlerinden yararlanma gayretinde olan Erkin Vâhidov, hayatın bütün karışıklıklarına, cemiyetteki dalgalanmalara, fırtınalara, külfet ve zorluklara kendine mahsus bir tepki gösterir. Erkin Vâhidov şiirlerinde Özbek Türkçesine mâl olmuş, sade ve yaygın kullanım özelliğine sahip kelimeleri tercih etmekle birlikte, klâsik şiir geleneğinde hâkim bir şekilde kullanılmış olan kelimelere de ustaca yer vermiştir. Bunlarla birlikte Erkin Vâhidov, halk ağızlarından ve folklorik dil malzemesinden de faydalanmak suretiyle tabîî, canlı, açık ve sade bir üslûp sergilemiştir.

Sosyal ve siyasî gelişmeler karşısındaki tavrını ortaya koyarken zıt anlamlı kelime ve ifade şekillerinden sıkça yararlanan Vâhidov'un şiirlerinde heyecan ve mecazî ifade şekilleri sebebiyle leksikolojik bakımdan isim hâkimiyeti görülür. Bazen ders veren, bazen sorgulayan, bazen olaylar karşısında çaresiz kalan, bazen de karşılaşılan güçlük ve sıkıntıların çözüm yollarını insanın ruh dünyasının yeniden yapılandırılmasında arayan asabî ve tansiyonu yüksek tezatlarla dolu mısraları, Vâhidov'un poetikasını belirlemektedir.

Onun eserlerindeki, şiiri boğmayan ama zarurî olan mecaz, teşbih ve istiareler, şairin heyecanının derecesini gösteren hitap ve nidalar, "hâli" sorgulayan sorular, gerçekleşmesini istediği hususları gösteren istek ve emirler, şairin üslûbunu tayin eden unsurlardır. Vâhidov, bunların yanı sıra şiirlerinde ritmik ve armonik unsurlara önemli ölçüde yer vermiştir. Ses, ek, kelime, kelime grubu, cümle, mısra, bölüm hâlindeki ifade tekrarları, onun hemen bütün şiirlerine yayılmıştır. Şair, yalın, açık ve akıcı üslûbunu, duyuş ve düşüncelerine göre değişen cümle ve mısralarla tayin etmektedir. Zengin ve orijinal hayaller ve bütün şiirlerinde az veya çok kendini hissettiren lirik hassasiyet, daha ziyade disiplinli bir cümle ve mısra kalıbında ifade edilmiştir.

Erkin Vâhidov'un şiirlerinde kullandığı bazı kelimelerin frekansı, şairin düşünce ve ruh yapısındaki değişme ve tereddütlerin yanı sıra bazen bedbin bir ruh hâline büründüğünün göstergesidir. Sovyet rejiminin, vaad ettiklerinin tam aksi istikamette gerçekleşmesi, baskı altındaki bir entelektüelin ümit ve ümitsizlik

arasındaki gidiş gelişleri, birbirine zıt kelimelerin yakın frekansta kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Erkin Vâhidov'un şiirlerinde leksikolojik olarak dikkati çeken bir başka husus ise hürriyet, insan hakları ve istiklâl kavramlarını ifade etmek amacıyla kullandığı kelimelerin yüksek frekans dereceleridir. Şair şiirlerinde zaman, tabiat ve mevsimle ilgili kelimeleri de mecazî ve temsilî bir anlamda sık kullanmaktadır. Vâhidov'un kullandığı isimlere bakılınca onun "gören, duyan, seven, hayal dünyası güçlü, aşka ve estetiğe önem veren fakat aynı zamanda büyük acılar, kaygılar yaşayan" bir şair olduğu görülmektedir. Şair, hürriyet ve istiklâl kavramlarına ayrı bir önem verirken, sosyal meseleleri de öncelikli olarak ele almaktadır. Hayatı bir bütün olarak algılayan şair dünyayı, ülkesini ve bunlara dair problemleri sadece tespit etmekle kalmaz, bunların çözümü için çareler de gösterir. Şair genel olarak eserlerinde fazla sıfat kullanmamaktadır; ancak isimlerin vasıflarını göstermek yerine, onların durumlarını belirtmeyi tercih etmektedir. Bu sebeple vasıf isimlerinden çok, belirtme unsurlarına (belirtme sıfatları) yer vermiştir. İsmi, bir hüküm hâlinde ifade eden isim cümleleri, Vâhidov'un kullandığı isim sayısını artırmaktadır. Bu durum, bol miktarda sıfat-fiil ve zarf fiillerle kurulan kelime gruplarının yardımıyla dinamik bir üslûbun vasıtası olmakta, yani Vâhidov'da isimlerin hareket hâlinde algılanışı hâkim görülmektedir.

Erkin Vâhidov'un kullandığı zarflara bakılınca, daha ziyade zaman zarflarını kullandığı görülmektedir. Vâhidov'un kullandığı zarflar arasında frekans yoğunluğu bakımından soru zarflarını fazla kullanmış olması dikkat çekicidir. Bu durum, şairin sorgulayıcı bir üslûba sahip olduğunu göstermektedir. Erkin Vâhidov'un şiirlerinde leksikolojik olarak dikkat çeken hususlardan biri de deyimlerdir. Şairin halk söyleyişlerinden ve deyimlerden fazlaca istifade etmesi, onun mahallîleşme ve millîleşme gayretini ortaya koymaktadır. Onun folklorik malzemeye yönelmesi açık ve sade bir söyleyişi esas aldığı da göstermektedir. Erkin Vâhidov, aynı sebeple atasözlerine de şiirlerinde çokça yer vermiştir.

Erkin Vâhidov, tabiatı daha yakından ve reel yönleriyle müşahede etmek gayesiyle şiirlerinde taklidî kelimeler kullanmıştır. Vâhidov'un, tabiat ve tasvir şiirlerinde daha fazla yer verdiği taklidî kelimeleri daha çok fiil işleviyle kullandığı görülmektedir.

Erkin Vâhidov, şiirde belirli seslere kelime, mısra veya bentlerde diğer seslere nispetle daha fazla yer vermek suretiyle oluşturduğu asonans ve aliterasyonlar sayesinde ses ile mânâ arasında müzikal değeri yüksek bir ahenk sağlamıştır.

Erkin Vâhidov'un hayatı, yaşadığı devirdeki farklı tezahürlerin tesiri altında kalmıştır. II. Dünya Savaşının sıkıntılı günlerini, sovyet hükûmetlerinin despot yönetim anlayışını, prestroyka ve glastnost (yeniden yapılanma ve açıklık) sürecini ve bu süreçten sonra bağımsız Özbekistan'ın kuruluş dönemini bizzat yaşayan Erkin Vâhidov'un kelime dünyasına, bütün bu süreçlerdeki sosyal ve siyasî hadiselerin aksetticiği görülmektedir. Bu sebeple hakikî değerleri metin

içerisinde olmakla birlikte dramatik ve trajik tedarlerle felâket ve ümitsizlik atmosferinin göstergesi mahiyetindeki kelimelerin frekans yüksekliği dikkat çekicidir. Kullandığı kelimelerle ferdî olarak dramatik bir idrâki ortaya koyan şair, felsefî düşünceleriyle lirizmi kaynaştırma temayülü içerisindedir. Erkin Vâhidov'un aşk ve sevgi şairi olduğu kadar düşünce, hürriyet ve hayal şairi olduğunu söylemek de mümkündür.

Vâhidov, Özbek şiirine getirdiği yenilikleri ifade etmede, “ses”lerden eklere, eklerden kelimelere, kelimelerden kelime gruplarına, kelime gruplarından deyimlere ve atasözlerine, deyim ve atasözlerinden edebî sanatlara, edebî sanatlardan da anlatım türlerine kadar dilin bütün imkânlarından faydalanmış ve zengin bir imaj dünyası oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- _____. (1999), *XX. Äsr Özbek Ädäbiyatı*, Oqıtuvçı Neşriyatı, Taşkent.
- ABDURAHMANOV, G., MAMACANOV, S. (?), *Özbek Tili vâ Ädäbiyatı*, Özbekistân Nâşriyatı, Taşkent.
- AKSAN, Doğan. (1998), *Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara.
- ÂRİPOV, Abdullah. (2001). “Söz Sehri”, *Tänlängän Äsârlär*, C. 4, Ğafur Ğulam Nâmidägi Ädäbiyat ve Sän'ät Nâşriyatı, Taşkent.
- ERGİN, Muharrem. (1985), *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GÖZ, İlyas. (2003), *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- HÂMİDİY, H., ABDULLAYEVA, Ş., İBRAHİMOV, S. (1967), *Ädäbiyatşünâslik Terminläri Lüğati*, Oqıtuvçı Nâşriyatı, Taşkent.
- İNAGÂMOV, R. (1996), *Şair Boluş Asanmas*, G. Gulam Namidagi Adabiyat ve Sanat Nâşriyatı, Taşkent.
- KAPLAN Mehmet. (1986), *Şiir Tahlilleri I, Tanzimattan Cumhuriyete Türk Şiiri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN Mehmet. (1990), *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, KB Yayınları, Ankara.
- KARA, Mehmet. (1997), *Ata Atacanova'un Şiirleri*, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAKAŞ, Şuayip. (1996), “20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 2, Güz- 1996, TDK Yayınları, Ankara.
- KARAKAŞ, Şuayip. (2008), “Sovyet Edebiyatı Hakkında Bazı Tespitler”, *Ahmet B. Ercilasun Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARİMOV, N., NAZAROV, B., NÂRMATOV, U. (1997), *XX. Asr Özbek Adabiyati*, Taşkent.
- KASAPUĞLU-ÇENGEL, Hülya. (2000), *Abdurrahim Ötkür'ün Şiirleri*, MEB Yayınları, İstanbul.
- KATTABEKOV, A., MAMACANOV, Ş., NAZAROV, B., NARMATOV, U., SULTANOV, İ., ŞERAFİDDİNOV, A. (1990), *Özbek Sovet Ädäbiyatı Tarihi*, Oqıtuvçı Nâşriyatı, Taşkent.
- KOCADOĞLU, Timur. (1998), “Özbek Türkleri Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 4, TKAE Yayınları, Ankara.

- KORKMAZ, Zeynep. (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- MARTINET, Andre. (1985), *İşlevsel Genel Dilbilim*, Çev.: Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- MİRZAYEV, Saydulla, ŞERMUHAMMEDOV, Said. (1993), *Hâzirgi Zâmân Özbek Âdabiyâtı Târîhi*, Taşkent.
- ÖZBAY, Hüseyin. (1994), *Çolpan'ın Şiirleri (Metin- Aktarma- İnceleme)*, TKAE Yayınları, Ankara.
- RAFİYEV, Abdurroziq. (2005), *O'zbek Tili ve Adabiyatı*, Toshkent.
- SALDERE, Gülsüm. (2001), *Abdurrahim Karakoç'un Lirik Şiirlerinde Kelime Dünyası*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- ŞARAFİDDİNOV, Âzâd. (1983), "İzlâniş Yöllâridâ", *Hâyât Bilân Hâmnâfâs*, Özbekistan LKSM Mârkâziy Komiteti "Yâş Gvardiya" Neşriyatı, Taşkent.
- ŞARAFİDDİNOV, Âzâd. (1983), "Tâlânt vâ Mâs'uliyât", *Hâyât Bilân Hâmnâfâs*, Özbekistan LKSM Mârkâziy Komiteti "Yâş Gvardiya" Neşriyatı, Taşkent.
- TOPALOĞLU, Ahmet. (1989), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- VÂHİDOV, Erkin. (1987a), "Qaynâq Hâyât İçidâ Yaşâb", *Özbek Tili vâ Âdabiyâtı*, S. 6.
- VÂHİDOV, Erkin. (1987b), "Ûstâz Gayrâtiyni Eslâb", *Şâirü Şe'ru Şûür*, Özbekistan LKSM Mârkâziy Komiteti "Yâş Gvardiya" Neşriyatı, Taşkent.
- VÂHİDOV, Erkin. (1992), "Qârdârlik", *İztirâb*, Taşkent.
- YELOK, Veli Savaş. (2007), *Erkin Vâhidov'un Şiirleri Üzerine Dil ve Üslûp Çalışması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.